

Ivan Grafenauer | »Poljska kraljica«

V motivno vrsto saracenskih ugrabitev¹ — kakor Lepa Vida, Kralj Matjaž in Alenčica,² Zarika in Sončica, Brajdika in Ančika — gre tudi, kakor vse kaže, narodna pesem o skrivnostni »Poljski kraljici« (SNP, št. 35.), ki jo je zapisal Matevž Ravnikar Poženčan. Zgodba ji je tale:

Poljska kraljica se bliža s svojimi vojnimi ladjami Benetkam. Beneški stražnik kliče meščane:

»Vstanite, Benečani in kapitani!
Po morju se vozi poljska kraljica,
za sabo vleče tri stó bark,
5 v vsaki barki tri stó vojakov,
vsaki vojak ima svojga slugo,
vsaki sluga svojga podložniga.
Zdaj (zdaj) bo vzela beneški tabor,
svétiga Marka visoki zvonik.«

Benečani takoj prihite, kraljice za milost prosit:

10 Hitro so vstali Benečani in kapitani,
naproti so tekli poljski kraljici:
»O milost, milost, poljska kraljica!
Hočemo se podati, ti prebivalše dati,
dati vojakam jésti in píti.«

Kraljica pa hoče nečesa drugega:

15 Kraljica pravi:
»Jest ne maram za jésti, ne za piti;
vojaki moji majo dosti;
če mi ne daste španskiga kraljiča,
zdaj zdaj bom vzéla benéški tabor,
20 svétiga Marka visoki zvonik.«

Benečani jo takoj slušajo:

Hitro so tekli po španskiga kraljiča
ino so ga peljali poljski kraljici.
Mat ga spremljala, se milo jokala.

¹ DS, 1937/38, 230—237, 338—348. 1939, 78—89.

² Gl. DS, 1937/38, str. 339. Več o tem: Zenon Kuzelja, Ugorski korolj Matvij Korvin v slavjanskij ustnij slovesnosti. Rozbor motiviv, zvjazanih z jogo imenem. Zapiski Naukovega tovaristva imeni Ševčenka, zv. LXVII.—LXX., posebno LXVIII., 63—82; LXIX., 31—49.

Poljska kraljica pove zdaj vzrok, zakaj je prišla po »španskega« kraljiča:

Tako je rekla poljska kraljica:
25 »Jest sim ga redila tri cele léta,
pa si mi ga vkradla, španska kraljica!
Z njim si uskočila sim na Benečijo.«

Tako je rekla poljska kraljica:
»Kaj vam pravim, moji vojaki,
30 streljajte meni še na veselje,
gódite meni še na veselje,
de dobila nazaj sim španskiga kraljiča!«

Druga inačica te pesmi, ki jo je Štrekelj priobčil pod posebnim napisom »Španska kraljica«, a zapisal jo je Matevž Ravnikar Poženčan v III. zv. Starih povasnih pesmi (SNP, št. 36.), pa govori o tem, da je prišla z vojsko pred Benetke »španska kraljica«, »bogata vdova«, in mesto obkolila.

10 Prvič vahtar zavpije:
»Gôri, gôri, Benečane!
Bote zaspali svoje glave
in bele Benedke!«

Tretjič so se zbudili
in so gor ustali
20 in so tako djali:

Spet drugič zavpije:
15 »Gôri, gôri, Benečane!
Bote zaspali svoje glave
in bele Benedke!«

»O gnada, gnada, španska kraljica,
mi hočmo pokorni biti,
s tabo vred črn gvant nositi.«

In tu se pesem konča; sklepa več ni.

Skušajmo uganiti prvotni smisel te že močno porušene pesmi. Gotovo je, da je »španska kraljica« (v prvi inačici) spet človeka »ukradla«, a zdaj ne ženske, ampak dečka, po sedanjem besedilu svojega sina »španskega kraljiča«, ki ga je poljska kraljica poprej »tri cele leta redila«. To spominja španskih zamorskih pomorščakov grabežev iz Lepe Vide, Zarike in Sončice, Brajdike in Ančike: španski kraljič je bil torej prvotno pač poljski kraljič! Na prvi pogled je nejasno, zakaj španska kraljica s plenom uskoči »na Benečijo« in ne v svoje špansko kraljestvo. Nekoliko pa, mislim, nam bo le mogoče pogledati za zastiralo, ki nam uganko zakriva.

Romanca po pesemski obliki in po pripovednem slogu spominja naših najstarejših narodnih pesmi, pred vsem »Lepe Vide«. Starogermanska in stara slovanska nerimana pripovedna dolga vrstica³ se je v »Poljski kraljici« celo še bolj ohranila

³ Znak starogermanske pripovedne dolge vrstice je ta, da je sestavljena iz dveh polovic, ki imata vsaka po dva miselna poudarka in sta zvezana z aliteracijo — soglasjem pred poudarjenim vokalom ali v za-

kakor v »Lepi Vidi« in njen slovesni ritem prihaja prav izrazito do veljave. Le poslušajmo klic beneškega stražnika:

Po mórju se vózi póljska kraljica,
za sábo vódi trí sto bárk,
v vsáki bárki trí sto vojákov,
vsáki voják ima svôjga slúgo,
vsáki slúga svôjga podlôžnega.
Zdáj zdaj bo vzéla benéški tábor,
svétga Márka visóki zvoník.

Ali:

Hítro so tékli po špánskega kraljíča,
[ino] peljáli so gà póljski kraljíci.
Mát ga je sprémljala se mílo jókala.

Samo štiri vrstice so, ki je v njih ta ritem skvarjen. To sta predvsem začetni vrsti:

O stražnik, benečanski stražnik:
»Vstanite, Benečani in kapitani!«

A očitno je v prvi vrsti odpadel glagol, ki ga lahko iz druge inačice dopolnimo (»Prvič — drugič — vahtar z a v p i j e), v drugi vrstici pa ponavljanje prve besede (prim. O milost, milost! — o gnada, gnada!); potemtakem sta se glasili prvotni vrstici nekako takole:

Zavpíje strážnik, benečánski strážnik:
»Vstaníte, vstaníte, Benečáni in kapitáni!«

Nadalje se 15. in 16. (17) vrstica glasita v Ravnikarjevem zapisu:

Kraljica pravi: »Jest ne maram za jesti
ne za piti; vojaki moji majo dosti.«

Že na prvi pogled je jasno, da delitev besedila na ritmične enote tu ni pravilna: treba jih je deliti, kakor sem to zgoraj storil. Okrnjeno 15. vrstico potem lahko dopolnimo po 24. in 28. vrstici; 16. vrstica je kar prava, v 17. pa je treba vstaviti samo kako kratko smiselno besedo, recimo »vsega«, »tega«:

Takó je rêkla špánska kraljica:
»Jêst ne máram ne za jêsti ne za píti;
vojáki môji májo tega dôsti.«

Ta starinska pesemska oblika se je ohranila ob močno spačeni zgodbi pač samo zaradi starega napeva, ki se je pesem v njem morala peti

četu besede stoječih soglasnikov. V slovenski in staroruski pripovedni pesmi (in starih slovenskih zagovorih) se je aliteracija ohranila le v sledovih, pač pa se je ritem z dvema miselnima poudarkoma v obeh polovicah vrstice še dobro ohranil — vezniki, pomožni glagoli se kot poudarek ne štejejo. Gl. DS, 1937/38, 236—7; ČZN, 32, 1937, 278.

vse do zadnjega časa, preden se je zapisala; le žal, da se zapisovalec M. Ravnikar Poženčan za napeve nič ni brigal.

Staremu ritmu ustreza tudi z njim zvezani slovesni pripovedni slog. Le primerjajmo spet nekatera rekla z »Lepo Vido«:

Poljska kraljica:	Lepa Vida:
Po mórju se vózi póljska kraljica.	
	K nji se je pripêljaj črni zamórc.
Napróti so têkli póljski kraljici.	
	Póte je poslála špánska kraljica.
Takó je rêkla póljska kraljica.	
	Takó je rêkla špánska kraljica.
Mát ga sprémljala, se mílo jókala.	
	Še bólj je jókala se lépa Vída.
Káj vam právim, móji vojáki.	
	Káj te vprášam, ti svétla lúna.

V drugi inačici ni le skvarjena prvotna zgodba, ampak sta spremenjena tudi ritem in slog. Staro nerimano pripovedno dolgo vrstico je zamenila nova, krajša rimana vrstica, pri kateri, kakor tudi sicer v narodni poeziji, pogosto asonanca nadomešča rimo. Stare dolge vrstice spominja samo še kakih 5 verzov (1., 5.—6., 21.—23.):

Špánska kraljiica je bogáta vdóva.
[Ona] gôr in dôl se po mórji vózi,
pušice in oróžje za sábo vódi.
»O gnáda, gnáda, špánska kraljica,
(mi hóčmo) s tábo vred črn gvánt nosíti.

Značilno je tudi to, da je jezik v »Poljski kraljici« mnogo bolj čist kakor v »Španski kraljici«, kar — po vsem soditi — ne izhaja iz zapisovalčeve samovoljnosti: beseda *mi lo st* se rabi namreč tu v starem pomenu usmiljenja. Vendar pa sta tudi novi ritem in novi slog v »Španski kraljici« prav učinkovita in spominjata še najboljših časov našega narodnega baladnega pesništva: le poslušaj ponavljajoči se klic »beneškega vahtarja«.

Mislím, da moremo iz snovne podobnosti z Lepo Vido, ki izhaja iz podobnih zgodovinskih razmer, in iz sličnosti pesemske oblike, sloga in jezika že s precejšno verjetnostjo sklepati na starost naše pesmi — seveda njene prve, nam neznane oblike — ki bi morala potemtakem segati nazaj v dobo 9.—11. stoletja, ko je bil saracenskim plenilcem še ves naš Jadran po mili volji odprt.

V tistem času pa so bile Benetke saracenskim plenilcem in trgovcem s sužnji ne le tržišče, ampak v nevarnosti tudi zatočišče.

»Poljsko« kraljico bi bilo treba torej iskati med tedanjimi sovražniki saracenske (in beneške) sile na morjih okoli Italije, posebno na Jadranu. Ključ do uganke bi bilo morda Domagojevo mrko sovraštvo

do Benečanov prav zaradi pomoči, ki so jo nudili arabskim pomorskim grabežem in trgovcem s slovanskimi sužnji z Balkanskega polotoka (9. stol.); verjetneje pa odsevajo iz »Poljske kraljice« spopadi med Normani in Saraceni od začetka 11. stoletja, ko so na povabilo prišli prvi Normani iz severne Francije v Spodnjo Italijo, ki so jo Saraceni in Grki ogražali, pa do časa, ko so Normani Saracene od tam za vedno pregnali ter si kot papeževi zavezniki in vazali zlepa in zgrda pridobili vso južno Italijo (1080) z ozemljem okoli Napolja vred (1038), na vzhodnem Jadranu še Drač (1082) in začasno tudi Krf (1081), kmalu tudi vso dotlej saracensko Sicilijo (1061—1091⁴). V boju za Krf, ki so si ga Benečani spet prisvojili, so Normani uničili veliko beneško brodovje in pri tem je baje padlo blizu 13.000 Benečanov.⁵

Ali ne tiči morda v naši narodni pesmi spomin na ta strašni beneški poraz in na te silne sovražnike beneške republike? V besedi »poljska kraljica« utegne biti skrita prvotna beseda »napoljska kraljica«, ki se je po preprosti etimologiji spremenila v bolj znano »poljsko kraljico«; »poljska kraljica« bi bila torej napoljska normanska vladarica. Znano je namreč, da so bile Normanke, če je šlo zares, tudi junaške vojskovodkinje: mlada žena zavojevalca Sicilije Rogerja I., brata Roberta Guiskarda, je sama branila v Siciliji trdnjavo, ki so jo Saraceni oblegali, dokler ni mož pripeljal pomoči, da so potem Normani v odprtem boju premagali dvajsetkratno saracensko premoč in potolkli 20.000 sovražnikov.⁵

Prvi osnutek naše narodne pesmi o »Poljski kraljici« bi segal torej nazaj nekako do 11. stoletja, ko so se Benečani še tresli pred Normani — torej nekako v isti čas kakor »Lepa Vida«. Če je prišla snov do nas že oblikovana po narodni pesmi drugega jezika in naroda — kar pa zaradi rimične oblike ni verjetno — bi prihajalo v poštev morda še 12. stoletje.

V izrazu »španska kraljica« bi tičal isti pomen, kakor smo ga zasledili v narodnih pesmih o »Lepi Vidi«, v »Zariki in Sončici« ter v nekaterih inačicah »Nesrečne neveste« in »Srečne neveste«.⁶

⁴ Popravi tiskovno hibo (letnico 1097) v DS 1937/38, str. 235; stoji naj tam: 1091.

⁵ Dr. W. Felten, Geschichte des Mittelalters (drugi del dela Illustrierte Weltgeschichte in vier Bänden, hrsg. von Dr. Widmann, Dr. P. Fischer und Dr. W. Felten), München. Allgemeine Verlagsgesellschaft, 302—304.

⁶ Gl. DS, 1939, str. 88. — V članku »O Zariki in Sončici in še kaj o »španskih« junakih« (DS, 1939, št. 1—2) popravi: Opomnja b) na str. 79. ne spada k 16., ampak k 9. vrstici pesmi o »Zariki in Sončici«. — Na str. 82., v. 24. beri da (nam. ga). — Na str. 84., op. 9 a), v. 6., beri Bd (Band: zvezek) nam. Pid. — Na str. 86. postavi na koncu 20. vrstice pesmi o Školastiki klicaj, v začetku 21. v. črtaj narekovaj. — Na str. 88. beri v 10. vrsti zamenil (nam. zameril), v 19. vrsti pa »Srečni nevesti« (namesto Nesrečni nevesti).